

Hagymási Tamás

Eckhart mester és a zen

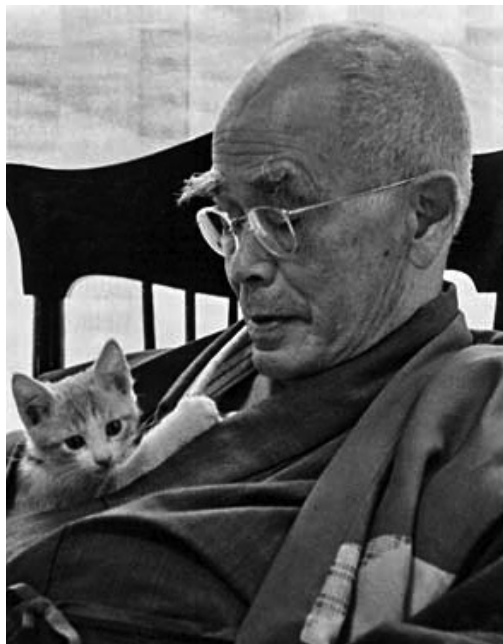
„Az a szem, amellyel Istent látom,
ugyanaz a szem, amellyel Isten lát engem.”

[ECKHART MESTER]

Mi a zen?

A témáról kézikönyvek tucatjai szólnak, ezért nem érzem szükségességét ezen megállapítások pusztá ismételtetésének. Viszont talán érdemes kiemelni néhány általuk nem, vagy csak alig említett motívumot.

Először is talán lássuk azt, hogy mi nem zen! Manapság a zen divat fogalommá vált. Vehetünk laptopot, telefont ilyen néven, de én már láttam cigarettá sodrót is így elnevezve. Szövegben, beszédben, ami olyan abszurd humorú, talányos, néha érthetetlen az olyan „zen”-es. Továbbá akik azt hiszik, hogy ismerik a buddhizmusnak ezen ágát, azok közül is sokan úgy gondolják, hogy ez valami ateista vallás. Egzotikum abszurd humorral. Egymásra rakott kövekkel, bambusszal, sakuhacsival és üldögélő szerzetesekkel, akik

Daieró Szuzuki zen mester

közül a mester néha mond valami mélyértelműt, ami annál inkább zen-es minél érthetlenebb. Nem veszik észre, hogy bár a zen valóban helyenként rejtélyes és meghökkentő, de az csak a felszín. Eszköz a Tan, és ezáltal önmagunk és a tudatunk, mélyebb megértéséhez, nem pedig szórazótató ipari termék. A vallásszociológia ismeri a népi vallásosság és az elit vallásosság fogalmát, a kettő közötti különbségtételt. Úgy határozhatnánk ezt meg, hogy az egyik társadalmi, a másik lelki állapot tevékenység. A fenti jelenségek nem tartoznak a népi vallásosságba, inkább egy populáris vallásosságot vagy még inkább popkultúrát képeznek. A zen ezzel szemben már az eredeti *csan* változatában is az elit vallásosság körébe tartozott a korabeli más „népies” buddhizmusok között. Sőt Hamvas szerint: „A zen nem vallás. Sem külön üdvntitása, sem dogmatikája, sem eszkatológiája nincs, és szent könyvre se nagyon hivatkozik” Ez különben a zen egyik alapelve is: „Nem támaszkodás az írásokra.” De fontos itt megemlíteni a másik hármat is: „A tanításokon túlmenő átadás. Közvetlenül az ember tudatára való irányulás. Buddhává válni az ember természetének meglátása által.”

Mi akkor hát valójában a „zen”? A történetét általában az elejétől, vagyis Bódhidarmától szokták elmesélni, most én fordítok a sorrenden és visszafelé haladok. A Buddhizmusnak ezt az ágát a japán D. T. Szuzuki ismertette meg az 1950-es évek elejétől a nyugati világban. Ezért vált ismertté világszerte a japán zen néven. Valójában azonban a buddhizmusnak ez az irányzata Kínában alakult ki a 6. században. Az, hogy a legenda szerint egy Bódhidarma nevű indiai szerzetes alapította, nem nagyon érdekes. Viszont a Tan történetében igen fontos, hogy amikor Kínában elkezdett terjedni, akkor a buddhizmussal egyidős taoizmust már itt találta. A két eszmei irányzat fúziójaként jött létre a *csan*, amely aztán tovább terjedt Japánban is, ahol a mostanra világszerte ismertebb *zen* nevet kapta. A *csan* a szanszkrit *dhjána*

szóból származik, amely meditációt, elmélyedést jelen. A másik összetevő, a *tao* lényegét talán a felülemelkedésben, a hétköznapi dolgokba való bele nem ragadásban, a világgal való együtt áramlásban, valamint az egyszerűségben határozhatjuk meg. Mindkét gondolati rendszer fontos eleme, hogy hangsúlyozza a dolgok változékony, mulandó természetét. A kevésbé hangsúlyozott tény, hogy a *taonak* is volt egy meditációra, elmélyedésre irányuló módszere, természete. Ennek bizonyítéka: Lü Tung-Pin: *Az aranyvirág fakadásának titka* című műve. Amely ugyan később keletkezett, mint a két szellemi irányzat összeolvadása, de minden bizonnyal voltak előzményei. Az ilyen fajta meditációnak a célja mindig valamilyen misztikus tapasztalat elérése. Az „én-kép”, az „én-tudat” radikális vizsgálata, lebontása vagy éppen meghaladása. A buddhizmusban ez az *anattá* tanítása, amely a leglényegéhez tartozik, de mint látjuk a *taotól* sincsen távol. Az európai gondolkodásban ez a „*via mystica*”, a misztikus út, vagy a kereszténységben az „*unio mystica*”, az Istennel való misztikus egyesülés. Ezzel pedig meg is érkeztem tulajdonképpen témámhoz, a hasonlóságokhoz a zen és Eckhart mester misztikája között.

Ki volt Eckhart mester?

Az európai hagyományban mindig is jelen volt a misztika. Hérakleitosz: „*Elkezdttem keresni önmagam.*”-tól Plótinoszon át, Eckharton keresztül Wittgensteinig: „*6.522 Kétségtelenül létezik a kimondhatatlan. Ez megmutatkozik, ez a misztikum.*”

Störig szerint: „*A misztika, mint szellemi mozgalom nincs egy bizonyos korhoz kötve. Az embernek minden korban és életének minden pillanatában lehetősége van arra, hogy „behunyja szemét”, hogy elvonatkoztasson a világtól, saját bensejébe pillantson, és lángra lobbantsa az ott parázsló isteni szikrát.*”

Eckhart mester (1260–1327/1328) Johannes Eckhart néven született a türingiai Hochheimben. Fiatal éveiben már a domonkos rend tagja lett. Párizsban tanult, és itt lett a szent teológia mestere (Magister Sanctus Theologie), ami korában a legmagasabb iskolai végzettségnek számí-

Eckhart mester

tott. Ezután a szász domonkos rend provinciális priorja lett. Élete végén Eckhartot eretnekséggel vádolták meg. Nem is csoda hiszen: „*A konvencionális vallási érzékenységet sértő kifejezések szándékos használata, hogy hallgatóit a tapasztalás új dimenzióira ébressze rá, vonzódása a paradoxonhoz kitette őt ellenségei támadásainak.*” Eckhart a nézeteit visszavonta, és így elkerülte a súlyos büntetést. Ennek ellenére Eckhart meghatározó és hosszútávú hatással lett a Katolikus misztikára. A fent említett: „*A konvencionális vallási érzékenységet sértő kifejezések szándékos használata...*” egészen hasonlatossá teszik tanítási módszerét a zen mesterek tanítási módszeréhez, bár igen valószínűen ő nem alkalmazta a tanítványokra való rákiáltás vagy azok bottal való megütésének az eszközét azért, hogy azok felriadjanak a bornírt konvencióból. Eckhart tanítása mindig a misztikus tapasztalatra irányul. Ez a tapasztalat egy leírhatatlan állapot, amit megpróbál mégis szavakkal továbbadni. Elmélkedéssel el lehet érni ezt az állapotot, melyben egységbe lehet kerülni Istennel. Talán Európa és így a világ sorsa is sokkal jobban alakult volna, ha a kereszténység „megreformálása” nem Luther és Kálvin hanem Eckhart tanítása nyomán történik meg.

Eckhart mester japán, zent gyakorló kutatói

A fent említett D. T. Szuzuki a zen európai és észak amerikai terjedésének kulcsszereplője. „D. T. Szuzuki, teljes néven Daiszecu Teitaró Szuzuki, (született: 1870. október 18., Kanazava, – meghalt, 1966. július 12., Kamakura), japán buddhista tudós és gondolkodó. ... Szuzuki a Tokiói Egyetemen tanult. Fiatalkorában Sōen, a kor elismert zen mesterének tanítványa lett, és az ő irányítása alatt érte el a szatori (hirtelen megvilágosodás) tapasztalatát, amely egész életében alapvető fontosságú maradt. 13 évet (1897–1909) töltött az Egyesült Államokban, ahol magazinszerkesztőként dolgozott együtt Paul Carusszal, és önállóan folytatta buddhista tanulmányait. Élete második felét tanítással, írással és előadásokkal töltötte Japánban és külföldön, főleg az Egyesült Államokban, és jelentősen hozzájárult a buddhizmus megértéséhez a nyugati országokban.” Esszé kötetében: *Mysticism: Christian and Buddhist*, már mindjárt az első esszét Eckhart mesternek szentelte *Meister Eckhart and Buddhism* címmel. Ebben így ír: „Eckhart kijelentése Isten önszeretetéről, amely tartalmazza az egész világ iránti szeretetét bizonyos értelemben megfelel az egyetemes megvilágosodás buddhista elképzelésének.”

Shizuteru Ueda az, aki a legmélyebben foglalkozott Eckhart misztikája és a zen misztikája közötti hasonlóságok vizsgálatával. Ueda Shizuteru (1926-2019) Nishitani tanítványa és utódja a Kiotói Egyetem Vallástudományi Intézetében, és Nishitani gondolatának folytatója, a kiotói iskola harmadik generációs filozófusainak központi alakja. Több időt töltött Nyugaton mint elődei, kezdve egy hároméves németországi tanulmányi időszakkal (1959–1962). Nishitani élénk érdeklődést mutatott Eckhart mester „Istenen túli semmi”-je iránt, de nem tudta alaposan tanulmányozni írásait. Állítólag Nishitani ösztönözte Uedát, hogy tanulmányozza a német misztikusokat általában és különösen Eckhartot. Ezért aztán 1959-ben Ueda beiratkozott a Marburgi Egyetemre, ahol középkori németet és latint tanult, mielőtt doktori disszertációját megírta volna Eckhartról. Ueda egy életen át gyakorolta a zent a kiotói Shokoku templomban,

ahol Nishitani is gyakorolt. Ezt a disszertációt 1965-ben írta meg végül, mely magyarul is olvasható. A címe pedig: *Isten lélekben való születése, Eckhart mester tanítása és a zen buddhizmus*. Figyelemre méltó, hogy a szerző annak érdekében, hogy minél alaposabban tanulmányozhassa Eckhart prédikációit, még a középkori középfelnémet nyelvjárást is elsajátította. A mű maga annyira részletező, hogy annak ismertetésére itt nincs lehetőség, sőt kétlem, hogy erre egyáltalán van lehetőség. A mű teljes eredeti címe talán a legjobb összefoglaló: „*Isten lélekben való születése és az áttörés az istenséghez, Eckhart Mester misztikus antropológiája, valamint ennek összevetése a zen buddhizmus misztikájával.*”

Mi a misztika?

Misztika (görög: *müsztikosz*, „misztériummal kapcsolatos”). Általánosságban a racionális tudatot, észet és a természetes megismerést felülmúló, közvetlen, transzcendens megismerés.

A misztika egyszerűen: ésszel, gondolkodással megfejthetetlen titok. De nem azt jelenti, hogy teljességgel megfejthetetlen. Más tudati eszközökkel igenis megfejthető. De ez a megfejtés elmondhatatlan, mivel a szavak alkalmatlanok erre. A „megfejtés” módszerei közül a legfontosabb a meditáció.

A keresztény misztikával kapcsolatban feltehetően elmagyarázandó a különbség a pozitív és negatív teológia – mint amilyen Eckhart-é is – között. A pozitív vagy katekumenus teológia Isten tulajdonságaiból indul ki, abból, hogy mindenható, mindentudó, örökkévaló stb. Végül eljuthatunk oda, hogy megnevezhetetlen, megismerhetetlen, és ezzel már el is érkezünk a negatív, vagyis apofatikus teológiához. Vagyis Istenről semmilyen állítást nem tudunk tenni. Isten a gondolkodás által megismerhetetlen, ám mégis megismerhető a misztika által. Ez a „*via mystica*”, a misztikus út. A zenben a misztika kifejeződése az *enszó*, a zen kör is. Önmagában indul, önmagába tér vissza, állandóan ismétlődik, ám közben „eltűnik”. Mindennek a mélyén pedig az üresség van, ami a teljesség is egyben. A zen módszere az ilyen fajta „megismerésre” pedig a meditációban feltett „nagy

kérdés”: „Mi ez?” Amelyre természetesen nincs logikus, tudáson alapuló válasz. De válasz van! Ez a misztika válasza. A mahájána buddhizmus talán legismertebb szútrája a Szív-szútra is erről szól, erről a misztikáról szól. Az ész megmaladó tudás nem más, mint belátni, hogy az alakok üresek, sőt üresek az érzések, az érzékelés, az akarat és a tudatosság is. Vagyis mind az öt *szkandha* is, amelyből az én-képzet felépül. Ha pedig ezt beláttuk akkor átkelhetünk a „túl-só partra és kiköthetünk a túlsó parton”. Ennek tudása az „ész megmaladó tudás” a *pradnyá páramitá*.

Szuzuki gyakran idézi Eckhart következő mondatát is, mint pontos megfogalmazását annak, amit a zen a *pradnyán* ért: „Az a szem, amellyel Istent látom, ugyanaz a szem, amellyel Isten lát engem”. (SUZUKI: *Mysticism*)

A zen, mint fentebb említettem, a buddhizmus és a taoizmus összeolvadásából keletkezett. A tao misztikus könyve az „Az aranyvirág fakadásának titka” (*Taj ji csin hua cung cse*) melynek szerzője, Lü Tung-Pin így ír: „Az alapvető szabály gyakorlati keresztülvitelének az érdekében nem szükséges más szabály után kutatnotok, hanem egyszerűen összpontosítsátok rá a gondolataitokat. Leng Yen könyve mondja: „A gondolatok összpontosítása révén repülni lehet, és az ember az Égben születik meg”. Az Ég nem a széles kék égboltozat, hanem az a hely, ahol a teremtő házában a testiség mivolta nemződik. Ha elég sokáig folytatjátok, akkor az anyagjellegű testen felül egészen természetesen előáll egy másik test, a legbensőbb ennek a teste is.”

Thomas Merton így világítja meg Eckhart misztikája és a zen misztikája közötti kapcsolatot: „Ily módon a buddhizmus és a kereszténység közötti hatalmas hitelvi különbségek előtt illendően fejet hajtva és a különböző vallások igényei iránti tiszteletet csorbítatlanul megadva, semmiképpen sem keverve össze egymással a keresztény „Isten-látomást” a buddhista „megvilágosodással”, azt mindenképpen elmondhatjuk, hogy mindkettőben közös a pszichikai „korlátalanság”, és hajlanak arra, hogy mindinkább nagyon hasonló nyelven írják le. Amit mondanak, az hol „üresség”, hol „sötét éjszaka”, hol „tökéletes szabadság”, hol „értelem nélkülség”, hol „szegénység”

abban az értelemben, ahogyan Eckhart és e könyvben máshelyütt D. T. Szuzuki használja.”

Mit kezdünk vele?

„Erőm bűvös, csodát teszek: Vizet húzok, fát cipelek.” [PANG JÜN]

Nem arra gondoltam, hogy mit kezdünk Eckhart misztikájának és a zen misztikájának a kapcsolatával. Ez végül is lehet egy lapos szaktudományos kérdés. Ami igazán érdekel és izgalmas számomra, hogy mit kezdünk a „misztikával”. Függetlenül attól, hogy az Eckhart-é vagy a zen-é vagy a hamvasi értelemben vett „hagyomány” más forrásából fakad. Persze engem elsősorban a zen misztikája érint és érdekel. Talán keveset beszélünk erről, kevésbé hangsúlyozzuk, hogy a zen gyakorlás végső soron a misztikus út, a „*via mystica*”. Helyesen tesszük-e? A théraváda hagyományban a négy ok közül, amelyért a szerzetest kizárták a szerzetesi közösségből az egyik volt a misztikus tapasztalatokról való beszéd az azzal való dicsekvés. Szerintem ez nagyon helyesen volt így. Bár tudtommal a zen közösségekben nincs ilyen szabály, mégis helyes ennek hallgatolagos betartása. Ha nem így tennénk, a fent említett „pop zen” iránt érdeklődők azt hinnék, hogy itt valami könnyedén elérhető dologról van szó. Hamvas szóhasználatával: „*a huncutok egyből hegyezni kezdenék a fülüket*”. Pláne, hogy ha azt hinnék, hogy itt a misztikus tapasztalatból valamilyen mágikus képesség is fakad. Pedig itt (bár a zent hirtelen útnak tartják) a misztikus tapasztalat eléréséhez sok gyakorlásra és tudásra van szükség. A gyakorlás alátámasztja a tudást és a tudás további gyakorlásra serkent. Számomra Eckhart szövegei inspirációt, útmutatót, irányt és célt jelentenek a zen gyakorlásban. Mert hát végül is ahogy a közismert zen szöveg tartja: „*Vizet húzok, fát vágok. Megvilágosodok. Aztán pedig vizet húzok és fát vágok.*” Vagyis itt nem valami csodálatos mágikus képesség el-sajátításáról van szó, hanem a saját tudatunkra való mélyebb rálátásról. Végül is ugyan ezt tanította, tanítja Eckhart mester is. Tehát ne beszéljünk a tapasztalatokról, hanem gyakoroljunk. Mert Wittgenstein nyomán: „*Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell.*”